

mgr Wojciech Kowalski

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego

Elementy dramatyczne w historiografii Mikołaja z Damaszku

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Kazimierza Korusa

STRESZCZENIE

W rozprawie doktorskiej podjąłem próbę zdefiniowania wpływu poetyki dramatycznej na sposób kształtowania opisu wydarzeń w dziełach historycznych Mikołaja z Damaszku. Analizowane przeze mnie pisma historyczne Mikołaja to *Historia uniwersalna*, *Autobiografia* oraz *Żywot Cezara Augusta*.

Do podjęcia tych badań skłoniła mnie analiza fragmentów *Historii uniwersalnej*. Zauważyłem bowiem, że zarówno przyjęta stylistyka wypowiedzi, jak i sposób opisywania epizodów kształtowane są na podobieństwo dramatycznych scen. Moje podejrzenia znalazły poparcie w informacjach z *Księgi Suda* – otóż Mikołaj był autorem nie tylko prac historycznych i filozoficznych, ale również tragedii i komedii (niestety niezachowanych), zatem to powinowactwo mogło nie być przypadkowe. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że Mikołaj był wychowany w tradycji szkoły perypatetyckiej, którą uznaje się za początek tradycji *tragic history*, a więc sposobu pisania historiografii z wykorzystaniem dramatycznych środków, oddziałujących na emocje odbiorcy. Okazało się ponadto, że ten temat nie został dogłębnie zbadany. Uwagi poczynione dotąd przez uczonych wskazują jedynie na bliżej niezidentyfikowane odczucie obecności dramatycznego stylu. Badacze zgadzają się, że narracja w *Historii uniwersalnej* Mikołaja wywołuje emocje u czytelnika, jednak zauważyłem rażący brak precyzji w określeniu sposobu, w jaki zostało to osiągnięte. Niniejsza rozprawa ma zatem na celu wypełnienie istniejącej luki w badaniach nad techniką literacką Mikołaja z Damaszku. Ze 144 ksiąg *Historii uniwersalnej* dysponujemy zaledwie fragmentami. Te najbardziej wartościowe pod względem narracyjnym przetrwały przede wszystkim w formie kompilacji w ramach *Excerpta Constantiniana* z X wieku. Ukazują one każdy epizod jako zamkniętą scenę, posiadającą wstęp, rozwinięcie i zakończenie. Taka forma umożliwia co najmniej przegląd elementów, jakie wchodziły w skład narracji Mikołaja. Z *Żywotu Cezara Augusta* zachowały się passusy liczące po kilka akapitów. Istnieje więc dostateczna ilość reprezentatywnego materiału, by wyprowadzić pewne wnioski.

Rozdział pierwszy pracy dotyczył życia i twórczości Mikołaja z Damaszk. Ukazane zostały jego kompetencje jako filozofa, retora i znawcy dramatu. W rozdziale drugim przedstawiłem również zagadnienie obecności dramatu w relacji historycznej od czasów Herodota aż do czasów Mikołaja, tzn. I w. przed Chr. Wyjaśnione zostało pojęcie i geneza typu historiografii o nazwie *tragic history*, w który wpisuje się piśmiennictwo historyczne Mikołaja. W rozdziale trzecim obszernie przedstawiłem i omówiłem środki dramatyczne obecne w dziełach Mikołaja, a w dotychczasowych badaniach pomijane.

Obszar badań podzieliłem na dwa główne kręgi. Pierwszy z nich obejmuje zagadnienia techniczne. Zaliczają się do niego: dialog – to zagadnienie w dalszym ciągu wymagało znacznego rozwinięcia; następnie postaci, ich rodzaje, środki sceniczne, a więc miejsca akcji scen oraz rola obiektów materialnych. Poświęciłem też uwagę rodzajom komunikacji pozawerbalnej, to znaczy gestykulacji, ruchowi scenicznemu, jak również samemu sposobowi wypowiedzenia kwestii. Drugi dział to elementy ideowe, wykazujące nadrzędny zamysł praw rządzących historią, w których widać inspiracje tradycją dramatyczną. Omówione zostały tu przykłady obecności elementu nadprzyrodzonego (bóstwa), ironii tragicznej, jak również przykłady zjawisk: *peripeteia* i *anagnorismos*.

W trakcie prowadzonych badań na temat wypowiedzi odnotowałem szereg intrygujących aluzji frazeologicznych do dzieł dramatycznych. Dla przykładu – dialog, w którym babiloński wieszcz Belezys po doznanej wizji usiłuje nakłonić Arbakesa do sięgnięcia po władzę królewską poprzez zamach stanu, jest inkrustowany zwrotami pochodzącymi z komedii Arystofanesa *Rycerze*, w dodatku pochodzącymi ze sceny o podobnym kontekście.

Zgromadziłem ponadto obecne u Mikołaja sentencje o charakterze gnomicznym, np. w mowie Likurga podczas Zgromadzenia Ludowego (90 F 56) pojawia się sentencja *panta gar anthropois matheta hoi theoi edosan*. Tam gdzie było to możliwe, prześledziłem ich źródła dramatyczne.

Obecność dialogu pociągnęła za sobą pojawienie się konfliktu postaw, np. pomiędzy osobą o licznych wadach, a człowiekiem posiadającym wiele zalet (np. słaby król – szlachetny satrapa w 90 F 2). W *Historii uniwersalnej* Mikołaj umieszcza postaci takie jak: król, zazdroszczący mu satrapa, kobieta, eunuch, wieszcz, osoba podsłuchująca. Kilkakrotnie pojawiają się sceny o charakterze agonu, przeprowadzone według zbliżonego schematu. Przedmiotem mojego szczególnego zainteresowania stała się funkcja, w jakiej Mikołaja umieszcza tłum w szeregu fragmentów dotyczących wydarzeń z różnych epok, reagujący na słowa głównej postaci passusu, np. armia perska, Lydowie na agorze, Spartiaci na Zgromadzeniu, wreszcie Rzymianie

na Forum Romanum. Przeanalizowałem możliwe podobieństwa pomiędzy sposobem ukazania tłumu w historiografii Mikołaja a funkcjami dramatycznego chóru.

Odkryłem też, że dobór miejsc, w których rozgrywają się dane wydarzenia koresponduje z wymową danej sceny – sceneria ogrodu, szczytu góry, zamkniętej komnaty lub wąskiej drogi zapewniała rozmówcom prywatność, z kolei przestrzeń np. głównego placu miasta zapewniała jawność i obecność świadków zdarzenia.

Komunikacja pozawerbalna (gest, ruch, mimika) jest jeszcze jednym elementem, na który Mikołaj zwraca uwagę w wielu *passusach*, a który w oczywisty sposób jest obecny w scenie dramatycznej. Istotne jest to, iż komunikaty niewerbalne opisane przez Mikołaja dobrane są w taki sposób, by współgrały z treścią słów wypowiedzianych w danej chwili.

Dysponujemy również jednym zachowanym przypadkiem zastosowania *deus ex machina*. Mowa o rozwiązaniu sytuacji przez nagłe pojawienie się Sybilli w nadnaturalnych okolicznościach (90 F 68).

Wykazałem, że wiele zachowanych *passusów* stanowi starannie przemyślane połączenie dialogu, gestu, miejsca oraz akcji. Ponadto, w pracy ukazano liczne paralelizmy sytuacyjne i językowe z dramatem antycznym. Przedstawione argumenty dowodzą, że obecność aluzji do dramatu jest intencjonalna, a Mikołaj wykazał się umiejętnością odpowiedniego doboru artystycznych środków wyrazu do opisu sytuacji historycznej. Wykazano, że u źródeł literackich wyborów Mikołaja stały konkretne dramatyczne obrazy pochodzące z konkretnych dzieł dramatycznych, tragedii, komedii a nawet mimu. Widoczne są aluzje zwłaszcza do Eurypidesa, Plauta oraz Arystofanesa.

W rozprawie zmierzyłem się również z nieuchronnym pytaniem o to, na ile dana właściwość tekstu jest dowodem talentu samego Mikołaja, a na ile mogła zostać odziedziczona po źródłach, z których korzystał. Posiadamy konkretne dowody na to, że Mikołaj wprowadzał dialog oraz własne poprawki i rozwiązania fabularne do ogólnego zarysu wydarzeń, jaki uzyskał z dzieł poprzedników. Ponadto, niektóre cechy stanowią element powracający w licznych epizodach dotyczących wydarzeń z różnych epok, np. schemat rozmowy zwycięzcy z pojmanym przeciwnikiem czy też – wspomniana już – obecność i rola tłumu.